

6. О. Б. Ткаченко. Іншомовні слова // Українська мова: Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 230.

Джерела

- СДом.** Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів / Склав Доманицький В. – К., 1906. – 128 с.
- СЧСКуз.** Словар чужих слів, 12 000 слів чужого походження в українській мові/ Зібрали З. Кузеля і М. Чайковський; зредагував З. Кузеля. – Чернівці, 1910. – 368 с.
- СЧСБад.** Бойків І., Изюмов О., Калишевський Г., Трохименко. Словник чужомовних слів / за ред. О. Бадана-Яворенка. – Х.: УРЕ, 1932. – 532 с.
- СІСЛ.** Словник іншомовних слів / Під ред. І.В. Льохіна і проф. Ф.М. Петрова. – Держ. Вид. політ. літ. УРСР, 1951. – 757 с.
- СІСМ.** Словник іншомовних слів / За ред. О. Мельничука. – К.: УРЕ, 1974. – 776 с.
- ССШ** Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНА СИСТЕМА ЯК КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ОБ'ЄКТ

© Валентина Шульгіна, 2008

к. філол. н., Черкаський державний технологічний університет
УДК 811.161.2'322.373

У статті окреслено основні напрями розвитку сучасної лексикографії, запропоновано когнітивно-комунікативний підхід до лексикографічних систем.

Сучасний розвиток лексикографії, що ґрунтується на лексикографічних традиціях, започаткованих В.Далем, Б.Грінченком, С.Ожеговим, які не втратили своєї актуальності і для сучасних укладачів лексикографічних систем [Огляд наявних лексикографічних праць та їх класифікації див., наприклад: 3], характеризується увагою дослідників не лише до традиційних лексикографічних питань, а й до проблем когнітивної та комунікативної лінгвістики, що на сучасному етапі розвитку лексикографії набуває особливої **актуальності**. **Метою** нашої роботи є окреслення когнітивно-комунікативного підходу до лексикографічних систем як до систем інформаційних.

Концептуальні підходи до новітнього словникарства полягають у прагненні до максимальної повноти, що реалізується у поєднанні семантичної, граматичної та стилістичної інформації [Див.: 15] та універсальності, пов'язаної із залученням даних інших наук (філософія, психологія, педагогіка, соціологія, теорія інформації, математика тощо).

Інтеграція різних наукових напрямів зумовила розвиток міждисциплінарних секторів лексикографії, таких як лінгвістичні технології, когнітивна лексикографія, комп'ютерна лексикографія та ін., що разом з розвитком комп'ютерної техніки уможливило активізацію створення нових типів електронних словників. Як зазначає Н.Ф.Клименко, «Дослідницька робота, пов'язана зі створенням цих словників, дає цікаві теоретичні узагальнення, оскільки вона спрямована не лише на опрацювання принципів комп'ютерного укладання словників нового типу на основі вже існуючих. Застосування комп'ютера дає змогу сформулювати нові закономірності впорядкування лексичних одиниць у системі мови на основі аналізу великого фактичного матеріалу» [8: 15].

Сучасні лексикографи помічають, що «...змінюється сам тип словника: словник повинен бути суворо формалізованим, таким, прообраз якого ми бачимо зараз у словниках сучасних систем автоматичного перекладу і систем штучного інтелекту» [1].

У зв'язку з цим у сучасній комп'ютерній лексикографії виокремлюють три основних напрями: 1) створення комп'ютерних словників як машинних версій традиційних для їх використання як бази для подальших лінгвістичних досліджень; 2) автоматична побудова словників шляхом комп'ютерної обробки тексту; 3) створення електронних словників (ШТ) як внутрішніх елементів інформаційних систем [9: 6]. Ураховуючи сучасну тенденцію до синтезу цих напрямів слід взяти до уваги, що створення лексикографічних систем може передбачати як лінгвістичне забезпечення роботи комп'ютерів у межах вирішення проблем штучного інтелекту, так і автоматичну вибірку елементів лексикографічних систем з текстів, а також використання машинних версій традиційних словників як баз даних для систематизації національного мовного ресурсу при формуванні машинних фондів національних мов [Див.: 2; 5; 16 та ін.], опрацювання такого потужного складника машинних фондів національних мов, як термінологічні банки даних (ТБД) різних галузей суспільного життя: науки, виробництва, культури тощо, які за умов їх узгодження з зарубіжними лексикографічними системами термінів сприяли б активізації євроінтеграційних процесів.

Суттєвим для розвитку комп'ютерної лексикографії стало використання ідеографічного підходу до лексики (Ю. М. Караулов, В. В. Морковкін та ін.),

що зумовило появу нового напрямку лексикографії, зорієнтованого на тематичне упорядкування лексикону, – ідеографії, яка була покладена в основу тезаурусоукладання у нетермінологічній лексикографії. На засадах нового напрямку лінгвістичної теорії – ідеографічної лінгвістики – почали укладатися ідеографічні словники [Див. огляд ідеографічних словників, укладених на матеріалі англійської, німецької, французької та іспанської мов: 12]. «Об'єктом ідеографічної лінгвістики, зазначав А. П. Загнітко, – виступають концептуальні структури, що перебувають у фундаменті мовної свідомості (тобто система категорійних мовних значень) та закономірності їхньої репрезентації в конкретних мовних одиницях – лексемах, словоформах, реченнях і текстах» [6: 168].

Специфіка ідеографічних словників полягає в тому, що, на відміну від інших, ідеографічний словник містить не «алфавітний список термінів, а список понять» [13: 101], а лексичні одиниці систематизовані за семантичною ознакою [див.: 4: 3–12]. Ю. М. Караулов відзначав ще й таку особливість ідеографічного словника, як орієнтація на свідомість користувача [7: 155].

В основі ідеографічних словників лежить принцип систематизації логіко-семантичних відношень між компонентами. Цей же принцип характеризує і інформаційно-пошукові тезауруси.

Лексикографічна практика різних країн по суті мало чим відрізняється одна від одної. Спостерігається лише розбіжність між вітчизняною лексикографією, лексикографією Росії, Німеччини та багатьох інших країн, що мають переважно словоцентричний (лексикоцентричний) характер і морфемоцентричним мовознавством Франції, Англії та США, що зумовлено характером і типом відповідних мовних систем [18: 70].

Перед українською наукою постають серйозні завдання створення власного національного інформаційного простору, до складу якого входила б і база електронних видань, серед яких чільне місце мають посісти електронні словники.

Ці проблеми активно досліджують в українській лексикографії останніх років [14: 7–48]. В Україні проблеми комп'ютерної лексикографії лежать в основі наукових досліджень науковців Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні та Інституту української мови НАНУ, Національного університету ім. Т. Г. Шевченка, праць дослідників Українського мовно-інформаційного фонду НАН України (УМІФу).

Так, спеціалісти УМІФу проводять прикладні дослідження лексикографічних систем, які ґрунтуються на аналізові закономірностей застосування феноменологічних інформаційних процесів у мові.

Такий підхід потребує залучення до лексикографічної діяльності не лише лінгвістів, а й спеціалістів у галузі технічних наук, які на основі теоретичного обґрунтування впроваджують у прикладні лексикографічні системи математичні, інформаційні методи досліджень [11; 14; 17 та ін.].

Інформаційний підхід до лексикографії цілком відповідає сучасним когнітивним тенденціям розвитку лексикографії, при яких інформаційному насиченню словників, особливо електронних, сучасними лексикографами приділяється особлива увага (Ю. Д. Апресян, І. М. Богуславський, Л. Л. Йомдін, О. М. Лук'янова, В. А. Широков, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін.).

Зацікавленість сучасних науковців когнітивними аспектами лексикографії актуалізує не лише проблеми, пов'язані з інформаційним забезпеченням тих чи інших різновидів електронних лексикографічних систем, а й комунікативні проблеми реалізації і сприйняття користувачем закладеної в лексикографічній системі інформації. Адже наявна лексикографічна продукція, незважаючи на багатий ілюстративний супровід функціонування мовних одиниць в мовленні, не враховує їхнього функціонального аспекту в процесі комунікації в межах лексикографічної системи.

Усі лексикографічні системи можна віднести до мовних явищ, стосовно яких Л. В. Щерба актуалізував такі три аспекти: мовний матеріал, мовні системи, мовленнєву діяльність [19]. Тобто лексикографічні системи, що ґрунтуються на певному мовному матеріалі, систематизованому з використанням певних когнітивних засад у певних аспектах, слід розглядати як специфічний вияв комунікативного акту між укладачем лексикографічної системи і її потенційним користувачем. У зв'язку з цим актуальність дослідження як когнітивних засад лексикографічного матеріалу (об'єктивного), так і його комунікативних особливостей (суб'єктивного) стає незаперечною [10; 14].

У світлі інформативного підходу до явищ мови це означає, що в лексикографічних системах виявляється не лише інформативність як когнітивна категорія, притаманна мовним одиницям як носіям інформації (інформемам), а й інформативність як категорія комунікативна, що виявляється у процесі функціонування цих одиниць мови в умовах різних комунікативних актів. Специфіка лексикографічної системи будь-якого типу як комунікативної одиниці полягає в тому, що вона являє собою письмовий (електронний) різновид комунікативного акту, адресантом якого є укладач лексикографічної системи, а адресатом – лише гіпотетично передбачуваний користувач. Ця специфіка зумовлює особливості реалізації в таких

інформаційних системах, як лексикографічні, категорії інформативності в когнітивному та комунікативному її різновидах.

Тож, беручи до уваги, що „мова і суб'єктивна і об'єктивна, вона за своєю суттю є двосторонньою субстанцією, зверненою і до світу, і до людини (мова – суб'єкт, мова – об'єкт)» [10: 26], у лексикографічних системах спостерігаємо специфічні відношення об'єктивного, що ґрунтується на когнітивних засадах інформативності, і суб'єктивного, пов'язаного з залученням людського фактора до процесу комунікації. Зазначений когнітивно-комунікативний підхід до лексикографічних систем потребує подальшого дослідження.

Література

1. Андрущенко В. М. Концепция й архитектура Машинного фонда русского языка. – М., 1989. – 200 с.
2. Андрущенко В. М. Машинный фонд русского языка: постановка задачи и практические шаги // ВЯ. – 1985. – №2. – С. 54 – 64.
3. Волошин В. Г. Комп'ютерна лінгвістика: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 382 с.
4. Дубичинский В. В. Лексикографические заметки: Рекомендации создателям словарей. – Харьков, 1994. – 70 с.
5. Ершов А. П. Машинный фонд русского языка – внешняя постановка // ВЯ. – 1985. – №2. – С. 27–34.
6. Загнітко А.П. Сучасні лінгвістичні теорії. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 338 с.
7. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография. – М.: Наука, 1976. – 355 с.
8. Клименко Н.Ф. Нові підходи до укладання комп'ютерних словників // Мовознавство. – 1996. – №4 – 5. – С.11 – 15.
9. Ковтуненко Л. С. Комп'ютерно-інформаційні аспекти сучасної української лексикографії. – АКД. – К., 1995. – 23 с.
10. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Отв. ред. А. М. Шахнарович. Изд-е 3-е. – М.: КомКнига, 2006. – 128 с. (Лингвистическое наследие XX-го века).
11. Кульчицький І. М. Комп'ютерна технологія укладання словників та проектування словникових баз даних на основі інформаційних лексикографічних моделей: Автореф. дис... канд. техн. наук: 05.13.06 / НАН України; Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. — К., 2002. — 20с.
12. Морковкин В.В. Идеографические словари. – М.: Изд-во МГУ. – 1970. – 72 с.
13. Прикладне термінознавство: Навчальний посібник. – Ч.І. / За ред. В.В.Дубичинського та Л.А.Васенко. – Харків: НТУ «ХПУ», 2003. – 145 с.
14. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Широков В. А. Теоретико-лінгвістичні засади та інформаційно-комп'ютерне забезпечення україномовних

- лінгвістичних інтелектуальних систем // Мовознавство. – 1996, №4–5. – С.7–48.
15. Тараненко О.О. Новий словник української мови: Концепція і принципи укладання словника. – К.: Кам'янець-Подільський, 1996. – 170 с.
  16. Черницький В.Б. Комп'ютерна лексикографія. – Миколаїв: НЦК, 2004. – 84 с.
  17. Широков В.А. Інформаційна теорія лексикографічних систем. — К.: Довіра, 1998. — 331 с.
  18. Широков В.А. Феноменологія лексикографічних систем. — К.: Наук. думка, 2004. — 331 с.
  19. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – 428 с.

СИНОНИМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛОГОПЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Ірина Іваненко, 2008

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ)
УДК 811.161.2'373

Стаття присвячена аналізу української логопедичної термінології з погляду синонімічних відношень. Виявлено такі групи синонімів, як іношомовного та автохтонного походження, іношомовного походження (прості і складені), питоми українські, словосполучення із питомих компонентів як синоніми до однокомпонентних запозичень тощо. Результати дослідження можна використати для створення ідеографічного термінологічного словника.

Щоб визначитися із підходом до вивчення синонімів у логопедичній термінології, слід згадати, що їх природу взагалі визначали з погляду функцій семантичного і стилістичного характеру: а) семантичного добору слова з низки можливих для уточнення, конкретизації, змалювання явища, предмета в різних його аспектах; б) стилістичного добору мовної одиниці з усіх можливих для найточнішого позначення відповідного поняття у функціонально-стильовому й емоційно-оцінному аспекті; в) підсилення семантичної чи експресивної характеристики шляхом ампліфікації; г) уникнення невинуватених повторів [2: 539]. Вважаємо, що для фахової мови поява й функціонування синонімів найвиразніше виявляється у першій функції – на етапі становлення термінології, у другій функції – у випадках, коли нейтральні терміни набувають оцінних конотацій, у третій – звичайно в оприлюднюваних наукових текстах (статтях, доповідях). Загалом поширена думка, що терміни-синоніми називають те саме поняття чи об'єкт, проте не